

De kaart van de verovering van Zoutleeuw door de Fransen, 8 februari 1701

Rombout Nijssen

Zoutleeuw in het oosten van de provincie Brabant was eeuwenlang een stadje met militaire betekenis. In de literatuur wordt dat nogal eens in verband gebracht met het feit dat het stadje op de grens van het hertogdom Brabant, later de Spaanse en de Oostenrijkse Nederlanden, met het vorstendom Luik lag. In feite viel het met die dreiging uit het oosten nogal mee. Het aantal keren dat het hertogdom vanuit het vorstendom Luik aangevallen werd draagt niet veel meer dan nul.

Belangrijker was het feit dat de Gete in de middeleeuwen vanaf Zoutleeuw bevaarbaar was voor de sloepen waarvan handelaars zich in die tijd bedienden. Dat is ook de reden dat het plaatsje Zoutleeuw zich tot een handelsstadje kon ontwikkelen. Graan en wollen stoffen uit de verre omgeving werden met paard en wagen naar Zoutleeuw vervoerd, om van daar af op sloepen via de Gete naar Halen gevaren te worden, en vervolgens over de Demer via Diest en Aarschot naar de Dijle vervoerd te worden. Eens op de Dijle werden grotere Brabantse steden bereikbaar: Leuven en Mechelen, en via Mechelen en de Rupel kan je naar de Schelde en zo naar Antwerpen. Eenmaal in Antwerpen kan je naar de zee en kan je met je producten zelfs de internationale handel in. Zoutleeuw was met andere woorden een logistieke *hub*. Dat is de reden waarom het stadje als een magneet werkte op de legers die er voorbij kwamen.

De handel bracht Zoutleeuw welvaart, en zolang de Gete en de rivieren waarmee de Gete in verband stond een belangrijker vervoersmiddel vormden dan de slechte wegen van die tijd, bleef dat zo. Fundamenteel werd pas met de aanleg van de steenwegen vanaf de achttiende eeuw de grondslag onder de economische bloei van het stadje uitgehaald.

Helaas wisten legerleiders in de zeventiende en achttiende eeuw ook dat als je zware vrachten over grote afstanden moest vervoeren – denk aan wapens, munitie en andere krijgsmateriaal – je beter gebruik maakte van het rivierennet dan van het wegennet. Zoutleeuw, aan één van de beginpunten van het bevaarbare rivierennet in ons land, werd daardoor een belangrijk militair doelwit. De legerleider die Zoutleeuw in handen had, kon daardoor veel gemakkelijker dan een ander militair materiaal naar het noorden, richting Diest, Aarschot, Leuven, Mechelen, Antwerpen en eventueel verder in de richting van de noordelijke Nederlanden vervoeren dan een ander. Om dezelfde reden was Maastricht, dat op de Maas ligt, bij iedere militaire campagne van Frankrijk tegen Nederland een van de eerste militaire doelen.

In deze optiek wordt het duidelijk waarom de militaire leiding van het Spaanse leger in de Nederlanden (de koning van Spanje was ook hertog van Brabant) het noodzakelijk achtte om Zoutleeuw te versterken en het stadje zo beter verdedigbaar te maken. In de loop van de zeventiende eeuw werden de middeleeuwse wallen versterkt en hier en daar werden er voor de wallen voor die tijd moderne fortificaties aangelegd. Kort voor 1670 werden de middeleeuwse wallen zelfs vervangen door nieuwe wallen, opgetrokken volgens de nieuwe inzichten van die tijd. Na 1670 werden de versterkingswerken nog aangevuld met een citadel, een versterkte legerplaats die aan de zuidzijde op de stadswallen aansloot.

Omdat Zoutleeuw en de toegang tot de bevaarbare Gete zowel voor aanvallers als voor verdedigers van groot belang waren, vormden de stad en haar versterkingen geregeld de inzet van gevechten. In 1678 maakten de legers van de Franse koning Lodewijk XIV, die toen in oorlog was met de noordelijke Nederlanden, zich meester van het stadje. Later dat jaar, in de vrede van Nijmegen, werd weer afgesproken dat Zoutleeuw weer aan de Spanjaarden overgedragen zou worden. In 1701 stond er weer een Frans leger voor de stad, die nu verdedigd werd door een Nederlands garnizoen. In 1701 begon ook de Spaanse successieoorlog, een oorlog om de opvolging van de uitgestorven dynastie van de Spaanse Habsburgers die verschillende Europese vorsten naar de wapens deed grijpen. In dat verband werd Zoutleeuw in 1705 weer veroverd door een hoofdzakelijk Engels leger, dat streed voor rekening van de tegenstanders van Frankrijk in het conflict over de Spaanse kroon.

Het Franse leger was niet onoverwinnelijk, maar het had veel zaken wel op orde. Eén van de betere takken van het Franse leger was de cartografische dienst. Van ieder verblijf van Franse militaire eenheden in het buitenland werd zoveel mogelijk gebruik gemaakt om geografische bijzonderheden in kaart te brengen. Versterkte plaatsen of plaatsen die versterkt zouden kunnen worden, genoten daarbij de bijzondere aandacht van de Franse militaire cartografen.

De bedoeling van het werk van de militaire kaarten- en plannenmakers was informatie over het landschap en de versterkingen waarmee het leger te maken kon krijgen te verzamelen en op te slaan, zodat het Franse leger zodra het weer op die plaats en eventueel in die situatie zou zijn, daar zijn voordeel mee kon doen. Een gelukke belegering en inname van een versterkte vesting is iets waarvan je in militaire context niet wil vergeten hoe je dat aangepakt hebt, zodat je het eventueel een volgende keer weer zo kan aanpakken. Om die reden werd deze plattegrond van Zoutleeuw gemaakt. De legende bovenaan rechts leert ons immers dat wat op deze kaart te zien is, de route is die de troepen van de (Franse) koning op 8 februari 1701 gevolgd hebben om zich meester te maken van de stad. Aangezien de citadel ten zuiden van de stad ligt en op deze kaart rechts ervan getekend is, ligt het noorden op deze kaart links. De kaart is rechts beneden ondertekend met de woorden *Fait par Dhermand*, wat betekent dat zij wellicht gemaakt is door of onder leiding van Robert Alexandre Dhermand, een Franse militaire cartograaf die zijn loopbaan in dienst van de Franse koning -en eindigde met de rang van kolonel.

Blijkbaar verliep de aanval in vijf kolonnes. Het blauwe stippelijntje dat met het cijfer 1 gemarkeerd is, geeft de route aan van de eerste kolonne, die evenals de tweede kolonne tot in de citadel is weten door te dringen. De derde kolonne is via de plek waar de Gete de stad instroomt, de stad binnengegaan. De vierde, vijfde en zesde kolonne zijn tot vlak bij de stad samen opgetrokken over de weg naar Tienen, en hebben zich dan gesplitst. Dan zijn zij onder dekking van holle wegen tot vlak bij de versterkingswerken geraakt en zijn die via het westen binnengedrongen. Met het cijfer 7 geeft de maker van dit plan aan waar de voornaamste gevechten plaatsgevonden hebben, en blijkbaar is dat niet aan de wallen, maar in de stad. Het feit dat de strijd zich blijkbaar hoofdzakelijk in de oostzijde van de stad heeft afgespeeld, geeft aan dat de verdedigers voor de aanvallers vluchtten maar vast kwamen te zitten in hun eigen versterkingen.

Étang de la Fure

Projecté

Projecté

Chemin d'Oscuregh

Étang Fure

Chemin des Diest

Redoute projectée

Jardins

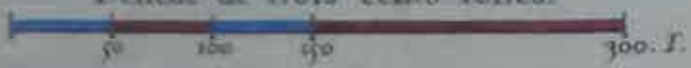
Redoute projectée

Redoute

Chapelle

PLAN DE LA VILLE, ET CITADELLE DE LEAW.

Echelle de trois cents Toises.

Dignes

Vieilles

Remarques.

Par où les Troupes du Roy sont entrées dans la Ville pour s'en emparer le 8.e des Fevriers 1701, et en chasser celles des Hollandois qui y étoient en garnison.

1. Passage de la premiere Colonne sur les ponts joints aux fosses de la Citadelle, et les Rampes aux Ramparts
2. Passage de la deuxieme Colonne
3. Passage de la troisieme Colonne
4. Passage de la quatrieme et cinquieme Colonne
5. Endroits où les Troupes se sont mises en bataille
6. Endroits où les Troupes se sont mises en bataille
7. Endroits où les Troupes se sont mises en bataille

De kaart geeft niet alleen een beeld van de indrukwekkende versterkingswerken die het Franse leger niet wisten tegen te houden. Zij geeft ook veel bijzonderheden over de omgeving, die van nut kunnen zijn voor de bevelhebbers van een leger. Niet alle punten waar wegen beken of rivieren kruisen zijn van een brug voorzien. De Dormaalbeek bijvoorbeeld is niet overbrugd, maar moet door een wad overgestoken worden. Bovendien zijn op de kaart geplande verdedigingswerken aangeduid, met het woord *projeté(e)*, die de Fransen moesten toelaten om, nu zij de stad in handen hadden, haar efficiënter te verdedigen dan de *Hollanders* gedaan hadden. Ten oosten van de stad, in de richting van Sint-Truiden, gaat het om twee grachten- of wallenlinies op het hoger gelegen en met akkers ingekleurde deel van het landschap. Het lager liggende deel van de omgeving is groen ingekleurd. Dat deel van de omgeving lag zo laag dat het onder water gezet kon worden. Ten westen van de stad, in het onder water te zetten deel, planden de Fransen de bouw van vijf vooruitgeschoven stellingen of *redoutes*.

Zoals dat met een groot deel van de productie van de Franse militaire kaartenmakers uit de zeventiende en achttiende eeuw het geval is, wordt ook deze kaart bewaard in het Franse legerarchief in Vincennes bij Parijs. Je kan haar daar aanvragen met het aanvraagnummer GR 1 VM 172.

